

INUIT ATAQATIGIIT

Inatsisartuni

UPA 2017/120
Nuuk, 02.05.2017
Ane Hansen

Uunga siunnersuut: Upalungaarsimanermut inatsimmi aalajangersakkt ilaasa atuutilersinneqarnerannik Kalaallit Nunaannut peqqussummut Namminersorlutik Oqartussat oqaaseqaatissaat pillugu Inatsisartut aalajangiiffisassaattut siunnersuut. (Inuussutissarsiornermut, suliffeqarnermut, Niuernermut Nukissiuuteqarnermullu Naalakkersuisoq)

Siorna 2015-mi ukiuakkut Inatsisartut ataatsimiinnerani Immikkoortut arfinillit ataatsimortillugit isummerfigisassavut tassaapput nunat tamalaat akornanni assigiinngitsutigut uranip passunneqarneranut tunngasutigut isumaqatigiis-sutit, uranimik paaanerup kingunerisassaanut, nunani tamalaani qinngornernik ulorianartunik akullit niuerutigineqarnerannut aammalu sulisartut iller-sorneqarnissaannut pisinnaatitaaffinullu tunngasut.

2015-mi siunnersuutinut arfinilinnut ataatsikkut saqqummiunneqartunut Inuit Ataqatigiinniit itigartitsipput, taamani siunnersuutigereernikuugaluarparput oqaaluuserisassat pineqartut tamarmik immikkut oqaluuserineqassasut aam-malu oqaluuserineqarnissaat kinguartinneqassasoq. Isumaqatigiissutimmi isummerfigisassavut imaannaanngitsorujussuupput assigiinngitsorujussuullu-tilu, taamaattumillu tamarmik immikkut oqallisigineqartariaqarsimagaluarlutik. Oqaaseqatigissatsinni sapinngisarput naapertorlugu pineqartoq ataatsimut isi-galugu aammalu siunnersuutit ataasiakkaat immikkut isiginiarlugit oqaaseqar-figisimavagut.

Inuit Ataqatigiinniit aallarniutigalugu erseqqissaqqissaqqissavarput nunatsinni uranisiortoqarnissaa akerlerigatsigu. Isumaqarpugut nunarput uranip nukissi-uutigineqarneranut, sakkussiornermut allatigulluunniit uranimik pi-lersuisooqataalersinneqassanngitsoq. Nunarsuatsinni urani qinngornernillu ulo-rianartunik akullit allat kaaviiartinneqartut naammaqaat, taamatullu niuer-nermut uagut akuusariaqanngilagut.

Siorna 2015-mi Inatsisartuni oqaluuserisimasagut tassaapput uranimik paa-nermut niueruteqarnermullu nunat tamalaat akornanni isumaqatigiissutit. Kisi-anni aperisariaqarpugut; innuttaasut aperineqarnikkuuppat? Naamik. Tama-tigoortumik itisuumillu uranisorerup uranimillu niueruteqarnerup kinguner-i-sinnaasai pillugit oqallisereerpugut? Naamik. Pingaaruteqarluinnaraluartut saneqqunneqarsinnaanngitsullu qulaatiinnarlugit pivugut; tassami nunatta innuttai siornaak 2015-mi aalajangiiniarnerni

akuutinneqanngillat, aperineqanngillat nunatsinni uranisiorlutalu qinngornernik ulorianartunik akulinnik paaallutalu avammut tuniniaasunngussanersugut.

Uranisiorneq aatsitassarsionernut allanut naliginnaanerusunut assersuunneqarsinnaanngilaq. Uranip aatsitassallu allat qinngornernik ulorianartunik akullit peqqissutsimut innarleerujussuarsinnaapput, piiarneqarnerminni aammalu atorneqarnerminni tamani. Aallaqqaataaniilli aatsitassanik tamakkuninga iluaquteqarniarneq naggatissaa tikillugu eqqagassarpassuarnik pilersitsiviuvoq, kinguaariippassuarnut tullernut isumagineqartussanngortussanik. Piaaffiusumiit sinnikorineqalersussat, soorlu Kuannersuarni eqqarneqartussat, tatsimut naqqa betonimik illersuuserneqarsimasumut iginneqartussaapput tamatuma ukiuni untritilikkuutaani nakkutigineqartussat. Kukkusoqassagaluarpat imaluunniit eqaavigineqartumiit seerisoqalissagaluarpat pinngortitaaq innarlerneqarujussuarsinnaavoq aaqqinneqarsinnaanngitsumik.

Urani imaluunniit qaarsoq piiagaq akuiagaq "yellowcake"-mik taaneqartartoq nunatsinniit anninneqaruni ungasissumut assartorneqaaqqaassaaq. Taamatut assartuineq nalunngilarput tamatigut isumannaatsumik pisinnaaneq ajortoq, nunat tamalaat isumaqatigiissutaat qassiugaluartulluunniit atuutsinneqaraluarpataluunniit. Pinerlunniartoqarneratigut imaluunniit kukkussuteqarnikkut ajutoortoqarsinnaavoq. Imaluunniit pinngortitami sakkortuumik pisoqarneratigut ajutoorujussuartoqarsinnaavoq, soorlu ukiualuit matuma siorna Japanimi taamatut pisoqartoq.

Aamma radiop qinngorneranik akulinnik nukissiorneq tapersersunngilarput. Atomip nukinganik nukissiorneq minguitsuunngilaq. Uranimik paaanermi sinnikorpassuit eqqaaginnarsinnaavagut – minnerunngitsumillu atomip nukinganik nukissiorfinniit eqqagassarpassuit. Eqqagassat tamakku aamma siunissami nakkutigineqartussaapput.

Tamatuma saniatigut uranip nunarsuarmi niuerutigineqarnerani akit apparalutuinnaarput, tamannalu pissutigalugu nunatsinni tunisassiuernissaq imminut akilersinnaassanani. Atomip nukinganik nukissiorneq annikilliarporpoq. Atomip nukinganik nukissiorfiit matuneqartartut ammartuniit nutaaniit amerlanerupput, tamannalu ilutigalugu Nalunngilarput radiop qinngoranik akullit nappaatinik katsorsaaniarnermi atorneqartartut. Kisianni aamma nalunngilarput katsorsaaneq eqqarsaatigalugu atortussat radiop qinngorneranik akullit nunarsuatsinneereersut pisariaqartitsinermut naleqqiullugu naammattorsuusut. Røntgenimut qinnguartaallunilu katsorsaasarnermut pisariaqartitsineq eqqarsaatigalugu nunatsinniit uranimik tuniniaasariaqanngilagut.

Minnerunngitsumik radiop qinngorneranik akulinnik paaanermi tuniniaanermilu ileqqulersuutit peruserineqartartullu eqqarsaatigalugit mianersorfissarpassuaraqpoq.

Radiop qinngorneranik akulinnik atuneq pillugu nunani tamalaani oqallinneq malinnaaffigaarput. Ilisimatoorpassuit isumaqatigiillutik oqaatigisarpaat atomip nukinganik nukissiorneq aammalu illuatungaani sakkutooqarnikkut sakkussiornermilu ulorianartunik qinngornilinnik atuneq immikkoortinneqarsinnaangitsut. Sunaluunniit radio qinngorneranik akulik igitassanngortinneqareernermi kingorna suli ukiuni untritilikkaani plutoniumiliornermi atorneqarsinnaassaaq taamalillunilu aamma atominik sakkussiornermi atorneqarsinnaalluni.

Assartuinermi ajutoortoqarsinnaajuartarpoq, aammalu piiaanermut, tunisasiornermut imaluunniit nukissiornermut atatillugu kukkusoqarsinnaajuarluni. Aamma oqaluttuarisaanerup takutippaa yellowcake tillinneqartartoq. Aamma oqaluttuarisaanerup takutippaa ajutoortoqartartoq isumannaatsumik pas-susinnissaq qulakkeerreqarsinnaanani.

Atomimik sakkussiat tassaapput nunarsuatsinni sakkussiat ajornerfaat. Atomimik sakkussiat tassaapput nunarsuatta piioneerunneqarsinnaaneranut ulorianartorsiortitsisut annersaat. Taamaakkaluartorli atominik sakkussiaqarsinnaanermut inerteqqutinik nunat tamalaat akornanni isumaqatigiissutinik peqanngilaq. Qaartartut eqimattat pillugit aamma sakkussiat akuutissanik toqunartunik imallit pillugit akiuiniarnissaq isumaqataassutaavoq, atomimilli sakkussiat - USA-mi Ruslandimilu suli amerliartortinneqarput, tamarmillu tusintilikkaanik peqassasut ilimagineqarluni, Europamilu untritilikkaanik peqartoq. Tunngaviusumik isumaqatigiissutaareeraluarpoq sakkussianik ikilisaasoqassasoq, taamaakkaluartorli USA-mi atomimik sakkunut qaartitsisutissat nutaanik taarsorsorneqarput. Paasissutissat tamakku isertuusaa ngilat. Ilaatigut tassaapput DIIS-imiit, Dansk Institut for Internationale Studier, siornaakkunni saqqummiunneqartut. Aamma DIIS-imiit saqqummiunneqartut ilagaat qinngornernik ulorianartunik passusinermi kukkusinnaanermut imaluunniit pinerluttuliortoqarsinnaaneranut qulakkeerinnilluni upalungaarsimasoqarsinnaanngitsoq.

Aperisoqarsinnaavoq uranimik nunatsinni piiasinnaaneq pillugu eqqartuinermi sooq atomimik sakkussiat eqqaaneqassanersut? Ersisaarinerunnaava?

Naamik. Ulorianartoqarnera piviusuuvoq, tamannalu pineqartoq pillugu ilisimatut tamarmik isumaqatigiissutigaat. Qinngornernik ulorianartunik akullit allanut ator neqartussatut naatsorsuussaagaluartut ajortunik siunertalinnit pilsarsiarineqarlutik sakussiornermi ator neqannginnissaat qulakkeersinnaanngilarput.

Tamanna Inuit Ata qatigiit peqataaffigisinnaanngilaat.

Aamma avatangiisit eqqarsaatigalugit Nunatta qinngornernik ulorianartunik akulinnik nunarsuatsinni pilersueqataalernissaa ajornartorsiutitut isigaarput. Fukushima ajonaarnersuaq takoreerparput. Tjernobyli ajonaarneq allallu takoreerpavut. Erseqilluinnartoq tassaavoq: Uiuni 35-ni kingullerni ajutoornikkut ajonaarnersuit tallimat pippat, avatangiisinik inunnillu innarleerujusuartut. Ukiut arfineq marluk ingerlaneranni ataasiarluni ajonaarnersuaqartarpoq.

Ulorianartorsiortitsineq taamaattoq nunatta peqataaffigisariaqanngilaa. Pineqartut tassaapput isumannaatsuunissaq, peqqissuseq avatangiisillu. Inuit inuunerat pineqarpoq aamma kinguaatta inuunerat pineqarpoq. Nunatsinni annertoorsuarmik akisussaaffeqarpugut, akisussaaffillu tamanna maannakkorpiaq takkorliuppoq. Suli naameersinnaavugut. Naameersinnaati-taavugummi. Illit uangalu uranimut naameersinnaatitaavugut. Nunat tamalaat akornanni isumaqatigiissutit pineqartut ataasiakkaarlugit samminnginneranni Inuit Ataqatigiinniit una siullermik oqaaseqarfigissavarput: Aalajangiiffissat siunnersuutini innersuussutigineqarpoq "Den nukleare brænd-selscyklus", tassa uranip ikummatigineqartup kaaviaarneratut paasi-neqarsinnaasoq. Erseqqissaatigissavarput urani kaaviaartutut oqaatigineqarsinnaanngimmat. Tassami aatsitassanik radioaktiviunuk atuineq kaaviaartutut issuseqanngilaq, nuna assallugu aatsitassat piiarneqartarput imaluunniit kemikaliat atorlugit (in situ leaching) piiarniakkat pissarsiarineqartarlutik, mingutsitsinerujussuarmik kinguneqartartumik. Piianeq qanorluunniit ingerlanneqaraluaangami eqqagassanik pilersitsiviusarpoq, tamakkulu ukiuni untritilikkaani nakkutigisas-sanngortarlutik. Tamanna kaaviaartitsinertut (imaluunniit atoqqiisaqattaarner-tut) oqaatigineqarsinnaangilaq. Qaarusummiit piianerup kingorna yellowcake pilersinniarlugu kemikaliarpasuit atorneqartarput. Taamaliorneq atoqqiinertut imaluunniit pitsaasunuk kingunissalittut eqqaaneqarsinnaangilaq. Parlattuanilli eqqagassanik ulorianartunik suli pilersitsiviusarpoq avatangiisinillu mingutitsisarlugi. Taamaalereernerme atomip nukinganik nukissiorfinnut allan-ulluunniit assartorneqartarput suli allanik eqqagassanik pilersitsiviusunuk. Taamaattumik kaaviaartitsinertut imallunniit atoqqiisaqattaarnertut oqaatiginninniarneq eqqunngilaq, tassami qanorluunniit nassuiaasersorniaralu-araanni pinerit tamaasa eqqagassanik nutaanik pilersitsisoqartarpoq. Eqqakkat atoqqinneqarneq ajortut. Piviusoq tassaavoq nunarsuatsinni sumiiffipparpsuar-ni atomimiit eqqakkanik toqqorsiveqalersimammat. Tamakku naammareeqaat uagut annertusarlugit ilasariaqanngilagut. IAEA-p atominik tunnisassiortut sinnerlugit oqaaseqartartuunera eqqaamassallugu pingaaruteqartoq isumaqarpugut, tassa avatangiisinik inun-nilluunniit illersuinissaq pillugu oqaaseqartartuunngimmat.

Siunnersuummi uumap tungvia Inatsisartut ukiakkut 2015-mi ataatsimi-inneranni Imm. 158 itigartillugu ilaatigut ima oqaaseqarpugut: IAEA-imi atomip nukinganit atortussianik inissisimaffiini isumannaarinissaq pillugu nunani tamalaani isumaqatigiissummut allannguut. Isumaqatigiissutip si-unertaa pillugu imatut allassimasoqarpoq: (Imm. 158-imut ilanngussaq 1), "Atomip nukinganit atortussianik inissisimaffiini isumannaarinissaq pillugu nunani tamalaani isumaqatigiissut, atomip nukinganit atortussiassat, asser-suutigalugu sakkussianik tunisassiornerme ilaatinneqarsinnaasut, nunani tama-laani assartuussinermut atatillugu susassaqaanngitsunit pissarsiarineqan-nginnissaannik isumannaarisogarnissaanut tunngassuteqarpoq. Naalagaaffiit ilaasortaasut taamaalillutik atomip nukinganit atortussiassat assar-torneqarneranni illersuinerme iliuusissanik pisariaqartunik aalajangiussinis-samut pisussaaffile(r)neqarput, taamatullu naalagaaffiit ilaasortaasut iliuuse-qarnernut erseqqinnerusumik allassimasunut arlalinnut pillaanissaq pillugu inatsisiliornissamut pisussaaffilerneqarlutik. Saffiugassat uranimik akoqartut

nunani tamalaani isumaqatigiisummi aalajangersakkani aalajangersimasuni pineqartunut ilaatinneqanngillat, kisianni taamaattoq pisuni aalajangersimasuni illersuinermi iliuusissani ilaatinneqassallutik aammalu allatigut nalinginnaasumik "mianersortumik ingerlatsivimi aqutsinermi" ilaatinneqassalluti (tassa imaappoq aalajangersimasumik annertussusilimmik illersuineq.)" Matumani pineqartoq tassaavoq qinngornernik ulorianartunik akullit sakkussiornermi atorneqannginnissaat pillugu pappialatigut isumaqatigiissusiornissaq. Tamatumaa uppersivaa taamaattoqartartoq. Uranip nunatsinneersup ajortunik siunertalinnit pissarsiarineqannginnissaa tamakkiisumik qulakkeersinnaanngilarput. Isumaqatigiisummi aamma uani piunasaqaataavoq nunatsinni upalungaarsimanissamut atortutigut allaffissornikkullu annertuunik piareersimattaqassasugut. Nunatsinni tamanna akissaqartinnerparput? Qanoq ililluta qaqugulu tamanna isumannaareersimassaneripput qanorlu akissaqartissaneripput siunnersuummut akuersaartigata Naalakkersuisunit erseqqissumik akeqqarput.

Oqaaseqaatigut tamakkua innersuussutigalugit inassutigissavarput isumaqatigiisut una nunatsinnut atuutissangitsoq.